

Despre viață și moarte – unități de măsură a timpului

„Uite un mic adevăr. Vei muri.”¹

Încă din primele clipe de viață, nou-născutul este suficient de mare încât să moară. De fapt, acesta e singurul dar pe care îl primește născându-se – moartea, nu viața. Viața e doar un pretext, o unitate de măsură *relativă* pentru timp. În această relativizare omul își pierde deseori claritatea, orbit de ideea că timpul său personal este cumva mai important decât al altora. Și dacă moartea e darul, moartea e scopul. Rămâne însă de stabilit care este scopul morții, pentru că, în economia existenței, aceasta pare mai curând un punct final al unui segment finit oarecare, într-o infinitate de astfel de segmente finite. Propun, așadar, o analiză asupra nuvelei *Moartea lui Ivan Ilici*, a lui Lev Tolstoi, pentru a observa, deopotrivă, impactul vieții și al morții asupra individului și felul în care timpul transcende atât lumea celor vii, cât și pe cea a celor morți.

Să începem a vorbi despre individ, dar să nu-l plasăm pe acesta în centrul Universului (nici măcar în centrul propriului Univers), ci să-l privim din macrocosmos. Omul, de altfel, este o creație fragilă, condamnată la efemeritate și, totuși, trăiește cu iluzia eternității. Tolstoi propune analizei noastre un funcționar oarecare, un bărbat care își trăise întreaga viață *comme il faut*, respectând convențiile sociale, dar care, ajuns în pragul morții, se întreabă dacă nu cumva întreaga lui existență fusese o minciună. Pe o axă a timpului unde A reprezintă începutul, iar B – sfârșitul vieții protagonistului, putem marca cu un punct 0 momentul în care Ivan Ilici se lovește de cremona ferestrei. Acesta nu este doar un accident fizic, ci un simbol al disonanței care începe să se instaleze între viața exterioară a lui Ivan și confruntarea sa interioară cu fragilitatea umană. Din punctul 0 până în punctul B, protagonistul trece prin toate cele 5 etape ale pierderii propuse de Kübler-Ross: negare, furie, negociere, depresie și, în final, acceptare.

Negarea

„...eu m-am lovit doar puțin, uite aici; când pun mâna mă doare, dar o să treacă; nu-i decât o vânătaie”. Aceste cuvinte, aparent banale, sunt o declarație de război împotriva inevitabilului. În această etapă, Ivan Ilici refuză să recunoască fragilitatea propriului corp și, mai ales, apropierea de un adevăr imposibil de evitat – moartea. Cât timp Ivan Ilici se află în această etapă, timpul curge în ritmu-i obișnuit, tihnit, ca un ceasornic bine reglat. Serviciu, mese în familie, dimineți leneșe, cercuri de prieteni, vint, câte o serată din când în când sau câte o carte după prânz care să alunge plictiseala. Totul pare să fie o continuare firească a vieții perfecte și convenționale pe care și-a construit-o. Deși corpul îi semnalează subtil că ceva este în neregulă, Ivan Ilici folosește rutina drept paravan, moartea e absentă, timpul e liniar, viața e singură pe scenă minții lui. Chiar și atunci când simptomele devin

¹ Markus Zusak, *Hoțul de cărți*, editura RAO, 2014, p.11

mai pronunțate, Ivan Ilici găsește scuze pentru ele, alegând să le considere pe toate coincidențe sau mici inconveniente. Iluzia lui este susținută inclusiv de celelalte personaje, care evită să vorbească în mod serios despre boală și purtătorul acesteia. În încercarea de a păstra iluzia vieții perfecte intactă, protagonistul nu observă cum timpul capătă noi dimensiuni, lipsind de consistență și însemnătate fiecare acțiune, gest, întâmplare. În negare, Ivan Ilici nu doar că refuză moartea, ci și viața însăși, transformând fiecare clipă într-o amânare.

Furia

„... îi stârni un sentiment de nespusă compătimire față de sine și de ură înverșunată față de acest medic atât de nepăsător”. Furia este etapa care, în cazul de față, suportă cea mai lungă perioadă de manifestare. Ivan Ilici se revoltă împotriva medicilor care, i se pare lui, îl tratează cu indiferență, iar Praskovia Fiodorovna îl irită tot timpul și ajunge să o urască. Furia devine refugiul său, o explozie de resentimente menită să umple golul lăsat de prăbușirea rutinei care altădată îi dădea un sens. Timpul începe să se distorsioneze, viața începe să se clatine, iar moartea apare ca un concept abstract, un scenariu imposibil. Obsesia pentru propria boală devine centrul existenței sale. Ivan Ilici începe să asculte cu o atenție exagerată conversațiile despre sănătate, să compare simptome, să analizeze. Orice poveste despre o afecțiune, orice veste despre o moarte devine un catalizator pentru anxietățile sale. Această obsesie atinge punctul culminant atunci când, în disperarea sa, își imaginează că, dacă s-ar concentra suficient de mult, ar putea să-și imobilizeze rinichiul – o încercare tragică și absurdă de a-și recăpăta controlul asupra corpului său. Astfel, furia nu este doar o etapă a pierderii, ci și o expresie a luptei lui Ivan împotriva unei lumi care îi scapă tot mai mult de sub control. În spatele resentimentelor se ascunde însă o teamă profundă: aceea că viața, așa cum a cunoscut-o, nu mai poate fi recuperată.

Negocierea

„Caius este om, oamenii sunt muritori, deci Caius este muritor”. Raționamentul acesta, simplu și rece, începe să capete pentru Ivan Ilici o greutate personală dureroasă. În etapa negocierii, protagonistul, confruntat cu fragilitatea propriului destin, încearcă să refacă puntea către viață. El începe să alerge din nou după micile plăceri care altădată îi ofereau o iluzie de stabilitate și normalitate. Se întoarce la Curte, reluându-și activitatea ca și cum nimic nu s-ar fi schimbat, încercând să reinvestească rutina cu un sens pierdut. Dar acesta este momentul în care viața lui capătă iz de moarte, iar timpul nu-i mai este câtuși de puțin prieten. În această etapă, durerea capătă identitate și voință proprie, își transcende statutul de simptom, devenind o ființă metafizică, o *ea*, o constantă pe care protagonistul nu mai poate să o ignore. Negocierea cu propria conștiință este un act disperat prin care Ivan încearcă să înțeleagă de ce i se întâmplă tocmai lui. Rememorează episoade din copilărie în căutarea unui moment, unei greșeli care să îi justifice suferința, însă își dă seama treptat că nu există o justificare în acest sens. Această realizare îl împinge într-un impas. Negocierea cu propria conștiință

devine o dezbatere fără răspunsuri, o confruntare cu lipsa de logică a existenței. De ce el? De ce acum? Dar, mai presus de toate, de ce suferința pare să fie firul roșu care leagă toate momentele vieții sale? Negocierea e un dialog cu sine însuși, o încercare de a extrage ceva din nimic, de a găsi un sens acolo unde totul pare gol. Și, totuși, tocmai în această căutare Ivan descoperă un adevăr incomod: suferința nu poate fi justificată, dar nici ignorată. Ea doar *este* – o constantă care transformă timpul, viața și conștiința într-o experiență ireversibilă.

Depresia

„Mereu același și același lucru. Aceleași nesfârșite zile și nopți”. Depresia se manifestă în cazul lui Ivan Ilici prin conștientizarea propriului trup lipsit de vitalitate în comparație cu trupurile celor din jur, puternice, tinere, pline de viață, iar această fragilitate devine un chin constant, un val de greu și nemilos. Timpul se dilată, viața pășește în umbră, moartea se pregătește să urce pe scenă. Conștientizarea diferenței dintre corpul lui și al celorlalte personaje devine un chin resimțit cu fiecare mișcare, cu fiecare respirație, Ivan fiind tot mai conștient de fragilitatea sa. Durerea fizică este omniprezentă, dar suferința psihologică este cea care îl zdrobește cu adevărat. Relația cu familia se destramă de tot, singurătatea și izolarea îl apasă tot mai mult, iar speranța supraviețuirii îl părăsește definitiv. Își petrece zilele în tăcere, contemplând la sfârșitul care acum este inevitabil, moartea nu mai e doar o posibilitate, ci o certitudine, o componentă activă care nu-i dă pace. Depresia, pentru Ivan Ilici, nu este doar o stare de spirit, ci o coborâre lentă în întuneric, o capitulare în fața morții care a devenit acum o parte inseparabilă a existenței sale. Fiecare clipă petrecută în tăcere este o meditație asupra sfârșitului, iar fiecare respirație devine o amintire a fragilității proprii.

Acceptarea

„Nu mai exista nicio teamă, pentru că nu mai exista moartea. În locul morții era lumină”. Acceptarea vine în ultima parte a nuvelei, chiar înainte de momentul morții. Ivan Ilici înțelege că moartea a fost prezentă tot timpul, că a fost darul despre care n-a știut. Moartea dă, în sfârșit sens vieții lui. Ivan Ilici își găsește liniștea, o liniște pe care nici viața, nici frământările de dinainte nu i-au oferit-o. Este ultima etapă a transformării sale, un punct de echilibru între viață și moarte, în care barierele timpului și spațiului se dizolvă, iar sensul existenței i se dezvăluie în toată complexitatea sa. Timpul explodează în săgeți și îl poartă pe Ivan în mai multe direcții, unele transcend moartea, purtându-l spre dimensiuni pe care mintea omului nu le poate cuprinde, altele nu părăsesc dimensiunea, ci îl poartă în amintirile familiei, cunoscuților, și chiar în memoria tuturor locurilor asupra cărora și-a pus amprenta în timp. Etapa acceptării reprezintă punctul în care personajul descoperă că moartea este departe de a fi un final absolut. În final, Ivan Ilici face pace cu viața, cu moartea, cu timpul, cu sine. Ivan înțelege că întreaga sa viață, trăită după convenții și norme, fusese o călătorie zadarnică, care îl ocolise de la esențial. Nu învățase cum să trăiască. „S-a sfârșit cu moartea” își spune el, acceptând faptul că întreaga viață pe care el o trăise cum se cuvine fusese o

călătorie zadarnică ce nu-l învățase singurul lucru care conta cu adevărat: cum să moară. În locul întunericului de care Ivan se temuse atât de mult, găsește lumină, o lumină care îl cuprinde, oferindu-i o eliberare completă.

Se cuvine să-l aducem în discuție și pe Gherasim, care pare să fie singurul personaj conștient că moartea este inevitabilă și nu într-un sens negativ. Gherasim este personajul care pare să dețină o înțelegere profundă și instinctivă a morții, o acceptare senină care contrastează puternic cu frământările și negările celorlalte personaje. Ce este interesant, totuși, este faptul că acesta reușește, prin simpla-i prezență, să-i facă și pe ceilalți conștienți de faptul morții. Piotr Ivanovici este unul dintre aceste personaje care, în prezența lui Gherasim, începe dintr-odată să simtă „un miros slab de cadavru în putrefacție”. Fără intenție, acesta demască iluzia eternității și forțează conștiințele celorlalți să recunoască inevitabilitatea morții. În ceea ce îl privește pe Ivan Ilici, Gherasim joacă rolul unui ghid care îl ajută pe acesta să se confrunte cu realitatea inevitabilă a morții, să îmbrățișeze moartea nu ca pe un sfârșit ci ca pe un fapt natural și necesar în economia funcționării Universului însuși.

Finalul nuvelei dezvăluie un adevăr dureros: pe Ivan Ilici viața nu-l învățase cum să moară. Și, mai mult decât atât, viața lui nici măcar nu contase cu adevărat. Existența devine, astfel, un segment utilizat în măsurarea timpului care niciodată nu-și oprește curgerea. Viața, moartea sunt doar capete de segment; durerea – inevitabilă, însă aceasta nu se naște ca un precursor al morții, ci, mai curând ca o consecință a conștientizării că nimic nu contează cu adevărat, că nici viața, nici moartea nu există, că individul însuși este un pion pe tabla de șah a timpului.

În cele din urmă, ajungem la concluzia că scopul morții nu-i altul decât acela de a măsura timpul. Spunem „sunt 136 de ani de la moartea lui Eminescu”, deci numărăm cu moarte timpul ce s-a scurs. E dezolant pentru tine ca individ să crezi că nu ai niciun sens real, niciun scop, că nimic nu contează și că, ești sau nu ești, timpul curge fără tine. Și alegi să te minți și să-ți trăiești viața în convenții, ignorând realitatea, adevărul absolut. Vrei să crezi că nu ți se poate întâmpla tocmai ție și negi moartea până în momentul în care ești obligat să te confrunți cu ea. Dar atunci e prea târziu.